

चांदोबा

जून १९६६

भास्ताचा इतिहास

अकबरानाच्या कानंतर शिवाजीची दृष्टि इक्षिणेकडे कोकण व कोल्हापूरकडे वळली. परंतु जुलै १६६० रम्ये सिद्दी जोहार नावाच्या बिजापूरच्या सरदाराने शिवाजीच्या कोल्हापूर नजीकच्या पन्हाळा किल्ल्याला वेढा दिला.

शिवाजीला तो किल्ला सोडून बाधा लागली. त्याच वेळी शिवाजीवर आणखी एक संकट आले. दह्यवनचा नवा सुवेदार शाहिस्तेखान याने पुण्यावर स्वारी केली आणि आकणचा किल्ला काबीज केला.

या नव्या संकटाला तोंड देण्यासाठी शिवाजीने बिजापूर दरबाराशी संधी करून घेतली. या कारणी शिवाजीला त्याचे वडील शाहजी राते यांची मदत मिळाली. मोगल सैन्याशी सतत दोन वर्षे शिवाजीला युद्ध करावे लागले. १५ एप्रिल १६६३ रोजी

शिवाजी आपल्या निवडक शूर मित्रांसह पुण्याने शाहिस्तेखानाच्या स्वास मठालांत, तो झोपला होता त्या खोलीत शिरला. जखमी शाहिस्तेखान होऊन पळून गेला. त्याच्या हाताची बोटे कापली गेली. पण त्या चकमकीत त्याचा मुलगा, एक सरदार, चाळीस नोकर आणि अंत-पुरांतल्या सहा स्त्रिया गुरूण सुमारे पन्नास जण ठार झाले. तेथून शिवाजी मुस्करूप सिंहगड किल्ल्यात जाऊन पोचला.

शिवाजीच्या या अनपेक्षित हलकामुळे मोगल सरदारांना त्याचा वचक पसला. शिवाजीने त्यानंतर असेच एक साहसाचे कार्य केले. १६६४च्या १९ ते २० जानेवारीच्या दरम्यान शिवाजीने सुरत नगर छुटले. त्यावेळी पश्चिम किनाऱ्यावर त्याच्या मोठ्याच दुसरे बंदर बळते.

शिवाजीच्या या पराक्रमामुळे मोगलांचा पाक कर्ता झाला. म्हणून १६६५ मध्ये औरंगजेबाने अंबरचा राजा जयसिंह व दिलेरखान या दोघां स्त्रियापतींना बरोबर एक मोठे सैन्य देऊन दख्खनच्या मोहिमेवर पाठविले.

जयसिंह हा हुशार सुसही व युद्धकलेत प्रवीण होता. त्याने पुरंदरच्या किल्ल्याला वेढा दिला. मोगलांनी शिवाजीची राजधानी राध्याडचा किल्ला त्याला पण वेढा दिला. मोगलांशी युद्ध केल्यास कायदा कामी व बुकसान असत आहे हे ओळखून शिवाजीने संधीची बोलणी सुरू केली व पुरंदर येथे २२ जून १६६५ या रोजी संधी करून घेतली. या संधीप्रमाणे शिवाजीने फक्त १२ किल्ले स्वतःकडे ठेवून आपले २३ किल्ले मोगलांच्या स्वाधीन केले. ५००० घोडेस्वारांनिशी मोगलांना मदत देण्याचे पण त्याने कबूल केले. पुढे जयसिंहाने बिजापुरावर स्वारी केली तेव्हा शिवाजीने मोगलसैन्याच्या बाजूने त्या युद्धात भाग घेतला. जयसिंहाने शिवाजीला मोगलांशी मरुत केलास कायदा होईल हे सांगून बादशाहाच्या भेटासाठी जाण्यास त्याने बळ बळवून घेतले. त्याप्रमाणे

शिवाजी आपला मोठा मुलगा संभाजी याच्या सह ७ ते १६६६ या रोजी आठ्ठ्यास गेला. परंतु मोगल दरबारांत शिवाजीचा अपमान झाला. औरंगजेबाने त्याला आपला पंचवजारी सरदार म्हणून त्याच्या रांगेत बसायला सांगितले. अर्थातच शिवाजीला तो अपमान सहन कराला नाही. त्याने भर दरबारांत बादशाहाची निंदा केली. म्हणून बादशाहाने त्याला कैद करविले. दुसरा कोणी असता तर हताश होऊन स्वस्थ बसला असता. पण शिवाजीने आपली मुटका करून पेण्यासाठी एक युक्ति योजली. प्रथम

Fullscreen

127

14 / 75

त्याने आजारी पडल्याचे सांग केले व पुढे मध्येत सुधारत असल्याचे सांगून मोठमोठे करंडे पकून बांधणाऱ्या व सरदारांना मित्राई वांटण्याचे काम सुरू केले. पुढे काही दिवसांनी पाहारेकरी करंडे तपासून पाहणे अनिवार्यक समजू लागले. संधी साधून एकदा शिवाजी व त्याचा मुलगा संभाजी दोन मोठमोठ्या करंड्यांत बसून पाहारेकऱ्यांच्या हातावर तुरी देऊन पडून गेले. मुलाला एका बांधणाऱ्याच्या घरी ठेवून शिवाजी स्वतः शेरगवाचा वेष करून प्रयाग, काशी, गया वगैरे तीर्थक्षेत्रांची यात्रा करीत तैलाग्याच्या प्रदेशातून फिरत ३० नोव्हेंबर १६६६ या रोजी मुख्यपत्तन स्वदेशी येऊन पोचला.

न्यांतर तीन वर्षे पावेसों शिवाजी गंगलांच्या वाटेस गेला नाही. मध्यंतरी शिवरायवर पोचला असता १४ एप्रिल आंगगरेवाने शिवाजीला 'राजा' ही पदवी

वहाल करून बराचची जहागीर दिली. १६७० मध्ये शिवाजी व मंगल बांच्यामध्ये युद्धां किणुट आले. शिवाजीने बंगलांग दिलेले सर्वे विलं मार केले आणि १६७० मध्ये पुन्हा सुरत शहर लुटले.

१६ जून १६७४ या रोजी शिवाजीने छत्रपति ही उपाधि धारण करून रायगड येथे निपिनत राज्याभिषेक करून घेतला. गोंकळकांढ्याच्या सुसंतांनाशी सख्य करून एका वर्षाच्या आंत जिजी, वेल्हड व आसपासचा प्रदेश जिंकला (१६७७). शिवाजीच्या कीर्तीबरोबर त्याचा राज्य-विस्तारपण वाढत गेला. त्याच्या राज्यांत १०० किल्ले होते.

वयाच्या ५३ व्या वर्षी कीर्तीच्या उच्च शिखरावर पोचला असता १४ एप्रिल १६८० या रोजी तो मरण पावला.

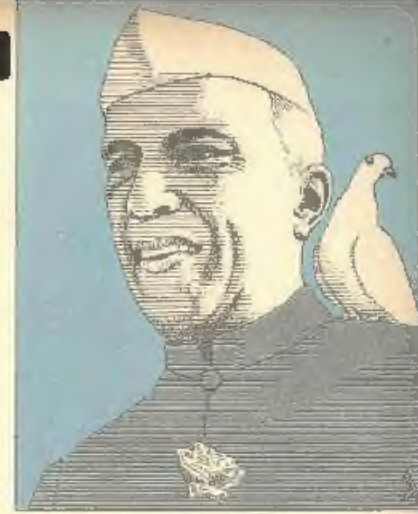

नेहरू चरित्र

[२२]

लोकांची दृष्टि स्वराज्य पार्टीकडे व प्रांतीय कांसिलांकडे अधिकाधिक वळू लागली. केंद्रीय कांसिलांत निवडून आलेले लोक प्रतिनिधि पुढे काय करणार हे कोणाला माहीत नव्हते. त्यांनी बजेट पास होऊ दिले नाही, पण ज्हाडसराय महादुरांची मंडी झाल्यावर ते कायद्याच्या मंदरांत आले. अशाच तऱ्हेने जी विले प्रांतीय कांसिलांत पास झाली नाहीत ती राज्य-राज्या मंडीने पास करून घेण्यांत आली. म्हणून स्वराज्य पार्टीचा जोर संघुष्टांत आल्यासारखा झाला. आतां जे काही करावयाचे ते कांसिलांवाहेरच करण्याशिवाय मार्गाने उरले नव्हते.

१९२४ मध्ये अहमदाबाद येथे कांसिम महासभेची बैठक झाली. या बैठकीत गांधीजी व स्वराज्य पार्टी यांच्यामधील मतभेद वाढले. मोतीलाल नेहरू व चित्तरंजन दास यांच्यासह इतर लोक सभा त्याग करून निघून गेले. या उलट स्वराज्य पार्टीच्या अनुयायांचा गांधीजींना आणि एक मोठे कळकळा-

शिवाय राहाली नाही. कांसिमच्या कांसिम सभासदांचा अहिंसेवर पूर्ण विश्वास नव्हता. म्हणून शेवटी गांधीजींनी सभांना निराप घेऊन राजकीय कार्यातून आपले अंग काढून घेतले. तेव्हा गांधीयुग संपले, मोतीलाल व दाम दासानी गांधीजींना राजकीय क्षेत्रातून बाहेर काढले असे कित्येकांच्या ताडी ऐकू येऊ लागले, परंतु या सर्व गोष्टीत तथ्य नव्हते. कारण गांधीजींवर सर्व सामान्य प्रजेचे प्रेम कमी झालेले नव्हते, उलट ते वाढतच गेले. या उलट स्वराज्य पार्टीच्या अनुयायांचा उत्साह बंड पडू लागला होता. सुरवातीला

मुसलमान शेतकरी. पंजाब व विध प्रदेशांत सावकारीचा वंदा हिंदू करतात व मुसलमान कडदार आहेत. अशा यांतांत हिंदूविरुद्ध मुसलमानांची मने निरवधिणें सोपे होती. दंगा केल्याने मुसलमान श्रीमंत झाले असते असें मुळांच नाहीं. त्यामुळे राष्ट्रीय चळवळीस मात्र फार मोठा धक्का बसला.

राजकीय दृष्ट्या ही स्थिति जास्तच निघटत गेली. पदव्यांसाठी ओढाताण, निवडणुकीसाठी मारमारी हे सर्व राष्ट्रीय चळवळीचाच भाग होत गेले. काँग्रेसमध्ये अनेक मुसलमान होते. त्यांत पुष्कळ राष्ट्रादायीपण होते. त्यांनी राष्ट्रीय मुसलमानांची एक तवीन संघटना उभी केली. परंतु ते सर्व अत्यंत उच्च वर्गातले किंवा मध्यम वर्गातले लोक होते. सामान्य जनतेचे पाठबळ त्यांना नव्हतें. धार्मिक कडव्या

श्रुतीच्या मुसलमानांमार् त्यांचे तेंच पटणें द्याय नव्हतें. तरी त्यांनीं सुरवातीला धार्मिक ऐक्य स्थापन करण्यासाठी पुष्कळ यत्न केले.

गांधीजींनी तीन आठवडेपर्यंत जेव्हा अनशनव्रत घुरू केले तेव्हा काँग्रेसचे अध्यक्ष महात्मद आजी त्यांनी १९२१मध्ये एक 'युनिटी काँग्रेस' बोळाविली. ऐक्य स्थापनेसाठी अनेक ठरावांवर विचार करण्यांत आला. पण त्यापैकी एक देखील स्वीकारला गेला नाहीं. कारण असले प्रश्न संमेलने व समाकूल सोडविता येण्यासारखे नव्हते.

हे तोगेलन दिल्ली येथे नाचून होतें. संपले नव्हते की अल्लाहाबाद येथे हिंदू व मुसलमानांमध्ये दंगा शुरू झाला. उवाहर-लाहवी दिव्हाहून अल्लाहाबाद येथे गेले. दंगा थाबला होता, पण जे विष शरिरांत निवले होतें ते अद्याप नाहींसे झाले नव्हतें.

नवाबकुमारी

[०]

जुडत असलेल्या नापेतील लोकांना वाचविण्यासाठी इतर नावांतील लोकांनी नदीत भरभर उड्या टाकल्या. उस्मानखानाने पण जुडी मारली. एक मिम्टाजतर वो गाण्यावाढेर आला तेव्हा गाण्याच्या त्यानून तो कोणाळा तरी ओढीत असल्याचा भास झाला. एक नाव त्याच्याजवळ आली, नाचतून एक फेब्रासारखे काहीतरी खाली सोडण्यांत आले तें त्याने धरले. मंतर हळूहळू त्याला वर ओढण्यांत आले. त्याच्या वरोवर आयला पण वर ओढली गेली. ती पूर्णपणे वेगळी स्थितीतच होती. तिच्या

गदीवर बायला काच वेळ लायला. काशीरी वेगमने रात्रदिवस तिची सेवा-शुश्रूषा केली. रात्र पिकन गुंग पडून राहणाऱ्या मुद्देमान-सानाळा देखील आवडाला त्या स्थितीत गडून फार वाईट वाटले. तो दाकण्या पेल्याला शिवका देखील नाही व तिच्या सेवाशुश्रूषा लागला.

आवड्याची तडयेत हळूहळू सुधारणे लागली. अंधव्यांतून उठून ती थोडी थोडी विडें फिरू लागली. तिने एकदां उम्मानला आपल्या खोलीत बोलाविले. खोलीत तिच्या शिवाय दुसरे कोणी

नव्हते. तिच्या पंजाग शिवाय बसाल्या दुसरी तिपाई किंवा खुर्ची देखील नव्हती. तिच्या तूचेनेवरून उस्मान पडेगावरच एका बाजूला बसला.

आश्चर्याने. त्याच्या परवानगीशिवाय परदेशी निघून गेल्याबद्दल त्याची माफी मागितली.

“त्यात तू काही फार मोठी चूक केली होतीस, असे मला कधीच वाटले नाही. तू परत आलेली राहून पुन्हा माझ्या जिवात जीव आला. माफी कसली मागते आहेस !” उस्मान म्हणाला.

“मी नव्हते तेव्हा नशिबानेच वाट फिरवली आपल्याबद्दल असे नाही वाटले का तुला ?”

“होय, तुझ्याबरोबर खरोखरच आपण आपल्या भाग्याला पारगळे झाली होती.”

“याला काही उपाय नाही काय ?”

“तुझ्या मनात असेल तर उपायाला काय तोटा ?”

“माझे सर्व सुख दुःख तुझ्या हाती आहे हे मी सांगायला हवे का ?”

“माहीत आहे म्हणून तर अजून धर्तरे जिवंत राहालो आहे. परंतु त्या स्थितीत तू आम्हाला का सोडून गेली होतीस ?

“तू हा प्रश्न विचारला नसतास तर बरे झाले असते. शुभराज जगतसिंहाला तुला सोडविण्यासाठी गेले होते. प्रथम पाठण्याला गेले, नंतर आपल्याला.”

“मला त्यांतले काही कळले नाही. तुला तो प्रपत्र कदाचित माझ्या हितासाठीच होता.” उस्मान म्हणाला.

“ता कसा काय ?”

“जगतसिंहाचा बंधू कनव्याचा मित्रय मी आपल्या इनामी केला आहे. तो आज्ञा तुलाच राहिल असता तर माझी

ही इच्छा पुरी होऊ शकली नसती. म्हणून तू त्याला तुटका मिळवून देऊन मला मदतच केली आहेस. माझे हे बोलणे ऐकून तुला राग येत असेल नाही ?”

“ताही. माझ्या मनात एवढाच विचार येतो आहे की तेवाने मला या जगात जन्मच का दिला ! माझ्यामुळे आपसात भांडणे आणि मारामार्या या शिवाय दुसरे काही झाले असेल तर ना ! तुझ्यासारख्या एवढा मोठा कर्तव्यार पुरुष माझ्यासाठी आपल्या सर्वसाधर पाणी सोडायला तयार झाला याबद्दल मला वाईट वाटत आहे.”

“अशा तऱ्हेने अत्यवस्थित करण्यात किती आनंद वाटता ! तू माझ्याजवळ राहालीस की तेवढ्याने माझ्या मनाचे समाधान होईल.”

“माझ्यामुळे तुला इतके फट सहन कराने लागत आहेत तरी मला बांधविण्यासाठी तुला थकवायला आहे.”

“जगतसिंहाला सोडविण्यासाठी तू कोणास ठाऊक कोठे कोठे निघून गेलीस ! तुझ्या जिवाचे काही बरे वाईट झाले असते तर मी तर वेढाच झाला असतो.”

“उस्मान मी हात मोडून विनंति करते, तू माझा नाद मोड आणि आपले चित्त

कोणत्या तरी बांगण्या व्यवसायात लागू. मी वीर आहेस, योद्धा आहेस, साहसी आहेस. ज्ञापक्या शौर्याच्या गौरवा साक्षात्पथ स्थापन कर."

उत्पानला तिथे गम बळविणे अशक्यच होते. परंतु बघावर राजूत त्याच्या कष्ट पुष्कंत भागीदार होण्यास ती न्याय होती. वने ती रयाला म्हणाली देखील, ते मृत्युन उत्पान म्हणाला—"तू एवढे कळसे तरी मी म्बन;चे राज्य परत मिळविण्याचा यत्न करीन."

जगतसिंहाला मृतका मिळाली. मान-सिंहाची मानस्योत्पापण रामबली गेली.

जगतसिंह पुत्रावाला जोगतीक मजी वने पारण करून दरबारांत गेला. त्याने बडिलांना नमस्कार करून त्यांची माफी मागितली.

"बाळ! अकबर बादशाहाला तुला माफ केले आहे." मानसिंह म्हणाला.

जगतसिंहाला मृतका मिळाली एवढेच नव्हे तर त्याला बंगाल, बिहार व ओरिसा प्रांताचा सुबेदार नेमण्यात आले. बादशाहाने मानसिंहाला बौलबून घेतले. जगतसिंहाला काम-काम देण्याचे ठरले हे कोणालाहि माहीत नव्हते. बडिलांच्या आज्ञेने तो सिंहासनावर बसला. दरबारांतील नवीन सुबेदारांचे खुल्या दिलासने अभिनेदन केले.

समा संपल्यावर पितापुत्र परी गेले. तेथे उर्मिका देवीच्या महाकांत जगतसिंह व तिलोत्तमा यांची भेट झाली. यिमलाने तिला उर्मिका देवीकडे वसें आणून देवले व भंता जे काही घडले ते तिने थोडक्यांत संशितले.

मानसिंह पाहण्यातून आल्याला आला तेव्हा त्याने आपला भक्तदा गोक महामिह धाला मार्गे रहावयास सांगितले. तिलोत्तमेच्या घरची सर्व मंडळी, यिमला, अस्माना, लक्ष्मणी, दिग्गज वीर आणि दुसरे नास नासी पाहण्याला येऊन राहू लागली.

जगतसिंहाचा काग्यार काही काळ निव्विध चालू होता. जगतसिंह तिलोत्तमा यांचा सभार कुलाचा जाला. पण काहीकाळ लोटल्या-न्य रामचंद्रदेव यांच्याकडून उस्मानखानाने पुन्हा स्वारी करण्याची सयारी शुरू केली असल्याचे कळले. ओरिसा प्रांतान पुन्हा बंडाळी सुरू होण्याची चिन्हे दिवू लागली. एवढेच नव्हे तर उत्पान खानाने पुरीवर स्वारी केली असल्याचे कळले. रामचंद्रदेव बाणली एका फिल्यांत स्वरक्षणासाठी राहू लागला होता. त्या किल्ल्यावर देखील कदाचित मद्य मिळणार नाही असे समजून पठाण स्वारी करणार यांत शंका नव्हती.

म्हणून महासिंहाने पठाणांची नांगी पाडण्याचे ठरवून मोठे सैन्य घेऊन ओरिसा प्रांताकडे कूच केले. बघकडगळ दान्ती मैज्याचे युद्ध झाले. उत्पानने या खेपेस शौर्य दाखविले व गोगल गंगेला माघार घ्यावी लागली.

त्यानंतर सर्व ओरिसा प्रांत पुन्हा पठाणांच्या हाती लागला. आयसाकडून धोखाहत मिळाल्यानेतर उस्मानखानने बंगाल प्रांतावर देखील स्वारी केली. धकट्या महासिंहाला कदाचित मद्य मिळणार नाही असे समजून पठाण स्वारी करणार यांत शंका नव्हती.

पठणांनी मंजिरीपुर, कीन्हान हों टाणीं विकली होती. आपली काही प्रदेश पण त्यांनी जिंकले होते. प्रत्येक युद्धांत उस्मान-शाहलाच बक्ष मिळत चालले. त्याच्या शत्रूंनी देखील त्याच्या शौर्याची व पराक्रमाची स्तुति केली. लोकांना वाटे लावले की जोरिसा प्रतापशायन अशा बंगालपण पाठणांच्या अमलाखाली येणार.

अश्वत्थाच्या आनंदाला पागवार नव्हता. भवतः तलवार हाती घेऊन ती युद्ध करीत नव्हती, परंतु इतर सर्व कामे ती करीत होती. ती पाठीशी असस्त्रकारणाने उस्मान-

खानाला युद्धांत उल्लाह वाहत होता. समोरसमोरच्या युद्धांत जगतसिंहाला जिंकणे भक्षण आहे हे ओळखून उस्मानखानाने तपट उपाय करून त्याला ठार करण्याचा येन केला.

वर्षमान राहण करीन झाले तर सर्व बंगाल हातांत आल्याभार्ये होते. मंधारणचा किला जिंकला व तेथे छावणी स्थापन करता आली तर वर्षमान जिंकणे कठीण नाही. असा विचार करून उस्मानखानाने थोडे सैन्य मंधारणचा किला सर करणा- गाठी पाठविले.

त्या वेळी जगतसिंह वर्षमान येथे होना व ती घोष उस्मानखानाला माहीत होती. उस्मानखानाने आपल्या सैनिकांना बजावून सांगितले होते की जगतसिंह आपल्या सासुरवाडच्या लोकांना भेटायला मंधारणच्या किल्ल्यांत कदाचित येईल. तेव्हा त्याला विषम कैद करणे.

उस्मानखानाच्या सैन्याची एक तुकडी मंधारणच्या किल्ल्याच्या पाकण्याशी दवा धरून बसून राहिली. परंतु जगतसिंह त्या पानूला फिरकला नाही. तो एक ल्हानसे सैन्य बेऊन जोरिसाकडे निघाला. उस्मानने

त्याचा वच करण्याचा एका विश्वय मनाशी केला असल्या कारणाने तो स्थतः काही नैजिकांना देखून त्याची वाढ पहात होता.

परंतु जगतसिंहाला उस्मान दवा धरून कोटे घसला आहे हे वेळीच कळले. ती आपल्या सैन्यासह सुबणरेखा नदीच्या काठी एका जागी होता. म्हणून जगतसिंह आपल्या सैन्यासह तिकडे जाण्यास निघाला. जगतसिंह नेत जयलेळा पाहून, उस्मानने आपली युद्ध करण्याची इच्छा नाही हे दाखविण्यासाठी एका नैजिकाला एक अंतःपत्र देऊन त्याच्याकडे पाठविले. वास्तविक त्याला

आपला पराभव होईल ही भीति वाटत होती. तो नैजिक जगतसिंहाला म्हणाला— “आपल्या व आमच्या सैन्यांचे युद्ध झाले तर त्यांत हिन कोणाचेच नाही म्हणून आमच्या बलावसाहेबांनी मूर्खता केली आहे की आपण त्यांच्याशी हंडयुद्ध द्यावे. जगतसिंहाने त्या गोष्टीस आपली संमति दर्शविली. त्याप्रमाणे उस्मानखान सजव होऊन हंडयुद्धाला आला.

दोघांचे भयंकर हंडयुद्ध झाले. दोन्ही कडचे सैनिक ते दुरून पहात होते, दोघे जखमी झाले होते, परंतु एका उस्मान-

बानाचा भावा जगतसिंहाच्या हाती आला. त्याने उस्मानच्या हाक्याचा नेम करून भावा नेकला. तो लागण्यामुळे उस्मानला वधार आली. डोक्याभोवती अंधेरी आली. तो निश्चेष्ट उभा रहाऊन. त्या वेळी जगतसिंहाने उस्मानखानच्या छातीत दुसरा भावा मारला. तो भावा लागला असला तर उस्मान नतहाल मरण पावला असता. परंतु तेव्हात आकाशा मध्ये वेळून उभी राहाली. तिला तो लागला. सर्व मोठ्याने ओरडले. त्यामुळे उस्मान-खानाचा गूढ आली. तो भावा बायलाच्या हातीत खिरला होता. ते पहिले जगतसिंहाने कापल्या हाताने कापले. हात बर केले. उस्मानखानाने बार केला नाही. कारण दोघांचे हृदयद्वय बांधविण्यासाठीच ती मध्ये पडली होती. जगतसिंहाने आपली शस्त्रे फेकून दिव्यान्तर त्याच्यावर शस्त्र उगारण्या-

सारखे वृजित कार्य करण्यास त्याचे मन तयार झाले नाही. आयशाचा इलान करण्यासाठी रीय व हकीम आले, पण त्यांचे सर्व प्रयत्न फुकट गेले. आयशाने उस्मान व जगतसिंह यांचा निरोप घेऊन डोले मिटले. जगतसिंह म्हाली मान करून दिवे गळीत होता. उस्मानच्या हाक्यातून पाण्याचा एक झेंब देखील आला नाही की सोडावून एक शब्द निघाला नाही. त्याचा उल्हास, साहस व भवितव्य आयशा-चोवर निघून गेले. आयशाचे प्रेम जगतसिंहा-वर होते. पण तिचा कर्तव्य वृद्धि तिला उस्मानच्या बाजूला बांधीत होती. आयश बलिदान करून तिने उमयवतीचा वांचविले. ओरिसा प्रांत सोमनाथी पुन्हा काबीज केला. पठाणांचे भारतातील साम्राज्यपण नष्ट झाले. संपूर्ण

रुतम स्त्री

विक्रमविस्थाने हट्ट मोडला नाही. झाडा जवळ गेला, भेत खांबावर काढून घेतले आणि म्मशानाच्या विशेषेने मीनपणे घाले लांगला. तेव्हा येतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला "राजा, तू अपरात्रीच्या वेळी जे हतका कष्ट सहन करीत आहेस तो म्मशानासाठी नमून बाणली कोणासाठी तरी करीत असोवास वसा माझा समज आहे. तुझ्याकडे पाहून मला एका बांधि-मत्वाची कथा आठवते. तुला मी त्याची मोष्ट सांगेनो, लक्षा वेऊन तुक." असे सांगून वेताळ मोष्ट सांगू लागला.

एका जंगलात एक बांधिसूत्र तपश्चर्या करीत रहान असे. रात्रीत बांधिदे किता भुने त्याला कपीच रास देत असत. उरुत तोच प्राणपणाने त्याचे रक्षण करी. एकदा अरण्यात फिरत अयता त्याला एका मोठ्या

वेताळाच्या गोष्टी

विहिरीतून एका स्त्रीचे रक्षण ऐकुं आले. विहिरीत डाकडून पाहिले, तेव्हा त्याला विहिरीत वी स्त्री एक सिंह, एक शप व एक मुघर्षपक्षी दिसला. बोधिसत्वाला ती म्हणाली—“आम्ही चौघं प्राणी ह्या विहिरीत पडलो आहो, आम्हांला बाहेर काढून आमचें रक्षण कर.”

“आकाशांत उडणारा पक्षी विहिरीत कसा पडला हे नाही कळले मला.” बोधिसत्वानें विचारले.

ती म्हणाली—“शिकाऱ्यानें टाकलेल्या जाळ्यांत राख अडकले आहोत त्याचे.”

बोधिसत्वानें यवनाची दोरी कडून विहिरींत सोडली व चारही जणांना बाहेर काढले. त्या सर्वांना मनुष्यांच्या भाषेत बोलतांना पाहून बोधिसत्वाला आश्चर्य वाटले. त्यानें त्यांना विचारलें—“कोण तुम्ही! येथें कसे आलांत? तुमची जन्मकथाणी सांगा.”

सिंहानें आपली जन्मकथा या जवरांत सांगितली—“हिमालय पर्वतांत वैदूर्यशृंग नांवाचें एक नगर आहे तेथल्या पद्मवेग नांवाच्या एका विद्याधराला वज्रवेग नांवाचा एक मुलगा होता. तो मयंकर गर्भिष्ठ होता. अर्धातच त्याचे सर्वांगी वैर वाढले, ते पाहून त्याच्या बापाला राग आला व त्यानें त्याला जाप देऊन सिंह करून टाकले आणि म्हणाला “तुझ्यावर कोणी उपकार केला व तूं त्या उपकाराची फेड प्रत्युपकार करून केलीस तर तुला शापमुक्ति मिळेल.” असें सांगून सिंह पुढें म्हणाला—“महाराज! तंकाह सखरी नाशी एकदां जाटवण केलीस तरी पुरे.” असें सांगून सिंह निवून गेला.

त्यानंतर पद्मनें आपली जन्मकथा सांगितली. म्हणाला—“वज्रदंष्ट्र नांवाच्या विद्याधर राजाला पांच मुली आल्यावर राजनंरंष्ट्र नांवाचा एक दुकंगा झाला. एकदां

त्याची खोली मोठी खोण पित्ररक नांवाचे बाप बाबवीन वसली असतां तो खऱ्याखऱ्यानें तें शप उचवत घेऊन दूर पळून गेला. तिला राग आला व पक्षी होऊन जा असा तिनें शप दिला व प्रत्युपकार केल्यास शापमुक्ति मिळेल असें यण सांगितलें. नंतर ती निवून गेली.”

त्यानंतर सांगानें आपली जन्मकथा सांगितली. म्हणाला “कडवप मुनीच्या आश्रमांत एक मुनिकुमार म्हान असे. त्याचा एक मित्र होता, एकदां त्याचा मित्र एका तलावांत म्नान करीत असतां मुनिकुमारानें काठावर एक शप देत असलेला पाहिला व त्याच्यावर मंच टाकून त्यानें त्याला धरलें. म्नान करीत असलेल्या मित्रानें काठावर येऊन एक मयंकर सांग पाहिला व बेभूद होऊन पडला. गुढीवर आल्यावर त्यानें मुनिकुमाराला शप होऊन जा असा शप दिला आणि तूं प्रत्युपकार केल्यास तर तुला शापमुक्ति मिळेल असें सांगितलें.”

शेषरी त्या स्त्रीनें आपला जीवन वृत्तांत सांगितला. म्हणाली—“मी एका क्षत्रिय लवणाची पत्नी आहे माझ्या आचरणाचा प्रत्युपकार करून बापमुक्ति मिळविनी आणि माझ्या वतीला संशय आला, त्यांनीं मला

शिक्षा करण्याचे ठरविले. ती गोष्ट मला नाहीं कडून कळली. म्हणून मी रात्री काळोख पडल्यावर पराचाहेर पळून जाताना विहिरीत येऊन पडल्ये.” असें सांगून ती निवून गेली.

एक परबीसी वोकल्यामुळें बोधिसत्वाला वंद, दुष्टे व कळे त्यादिबशीं मिळाली नाहींत. त्याला मयंकर मूक हाणवो. त्यावेळीं त्याला सिंहाची आठवण झाली लगेच सिंहांनें येऊन त्याला हावे मांस भाणून दिलें आणि प्रत्युपकार करून बापमुक्ति मिळविनी आणि विद्याधर लोकांन निवून गेला.

ती की दिसली. तिने सर्वेस येउन त्याचा ममकार केला व म्हणाली—“मी येथेच राहतो. राणी मरकारांनी मला एक सेवावीज म्हणून ठेवून घेतले आहे.”

बोधिसत्त्वाने तिच्यावर विश्वास ठावून सुवर्ण पक्ष्याने त्याला आपून दिलेल्या रत्नाभरणाची पेटी रामविली आणि म्हणावी “मी संकटात पडलो असता त्या सुवर्ण पक्ष्याने माझ्या महाच्यार्थ मला ही आपून दिली आहे.” ती दुराचारिणी स्त्री परत आपली पर्स मेली व राणीला जाऊन बोधिसत्त्वाने रत्नाभरणाची भरलेली एक पेटी असल्याचे सांगितले. ती सर्व रत्नाभरणे खरोखरी राणीचीच होती. म्हणून राणीने बोधिसत्त्वाला कैद करविले.

बोधिसत्त्वाने येउन खरे तेच सांगितले. राणीनेपण स्वतःच एका पक्ष्याने रत्नाभरणाची पेटी ठेविले तेव्हाचे राजाचा सांगितले होते. तरी राजाने बोधिसत्वाला कैदेत टाकले.

कैदेत असता बोधिसत्वाला सांपाची आठवण आली. लगेच सांप बगड झाला. त्याला सर्व परिस्थिती कळली व म्हणाला—“ठीक आहे मी राजाच्या भयपत्त्या पिळक्या

पुढे येतो व तुम्हाला सोडून देतो.” त्याला मी आपले अर्थ राज्य देईन.” ती पर्वत स्वेदीत नाही. राजा तुला अर्थ राज्य घ्यायला तयार होई पर्यंत तू मला सोड म्हणून मागू मकोस.” असे सांगून सांप साठ राजाच्या स्वस महालांत गेला. राजा त्यावेळी झोपलेला होता. सांपाने जाऊन त्याच्या गळ्याला विळखा दिला. राजा ओरडला. लोक जगा झाले. राजाचा सोड सांपला जवळ कोणी येऊ लागला की सांप त्याच्या अंगावर फुस्कार सोडी.

तेव्हा बोधिसत्त्वाने “राजाचा सोड” राजा अशा पागसंघर्षात पडला असता अशी सांपाजवळ विनंति केली. लगेच म्हणाला—“मला या संकटातून जो सोडवील सांपाने आपला विळखा काढून घेतला व

त्याला मी आपले अर्थ राज्य देईन.” ती मोष्ट तुम्हागत बोधिसत्वाला कळली. त्याने राजाला कळविले की राजाने परवानगी दिल्यास मी राजाचा सोडवू शकन.” ते ऐकून राजाने बोधिसत्वाला बोलावून आपल्यासाठी शिपायांना पाठविले. बोधिसत्त्व आरुवावर रावा त्याला म्हणाला—“तू मला या संकटातून सोडविलेस तर मी तुला आपले अर्थ राज्य देईन.”

तेव्हा बोधिसत्त्वाने “राजाचा सोड”

सांस मरण केव्हासुद्धे बोधिसत्वाला पाप लागले व त्याची तपश्चर्या बंग झाली. पुढे द्रव्यार्जन करून आपले पुढील आयुष्य सदाशिव-लागणार असे त्याला वाटले. तेव्हा त्याला पक्ष्याची आठवण झाली. पक्ष्याने बोधिसत्वावर आलेल्या संकटाची कायना हातांच काटून तरी रत्नाभरणे भरलेली एक पेटी आपून दिली. मन्युपकार केव्हाबद्दल शापसुक्ति मिळून तो पण तिघून गेला.

बोधिसत्त्वाने, ते दागिने विडून टाकावे असा विचार करून मोठबघेन नावाच्या गावी गेला. तेव्हा त्याला एका राणीत

प्रत्युपकार केव्याबद्दल सापशुक्र हीऊन आनंदानें निवून गेला.

राजानें बचन दिव्साधमार्णे बोधिसलाल आपलें अर्थ राज्य दिळें.

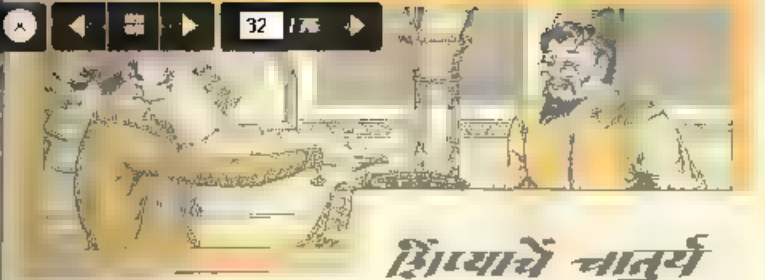
बलाळानें येववर गोष्ट मंगुन विचारलें. "राजा मला एका गोष्टीची शंका वाटते. बोधिसलालानें ज्या चार प्राण्यांवर उपकार केला त्यांतले तीन पक्षकोटींतले होते तरी त्यांनी बोधिसलालावर परोपकार केला परंतु मनुष्याचा उत्तम जन्म मिळाला असून देखील त्या वीतें उपकाराची फड अपकारानें केली. याचें कारण पक्षूंची खात ही मानव जाती पेक्षा जागली, अर्मे समजावयाचें का. या प्रश्नाचें समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिलें नाहीस तर म्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर ठेकले हाऊन तुझ्याच पायावर होऊं लागतील."

बिबलाक म्हणाला. "पती तुम जन्म मिळाला असला तरी केलेल्या अपराधा बदलून त्यांचा स्थाप मिळाला. या हीन पक्षी जातीस त्यांना फड सहन करावा लागत परंतु त्या बीला तिच्या दुःखानुगुणवद्दल मिळालेली शिवा तशी भावली नाही म्हणून तिचा दुष्ट स्वभाव बदलला नाही. न २४२ प्रत्युपकार केव्याशिवाय सापशुक्र नाही ते त्या तिथाना माहीत होते. तसें त्या स्त्रीच्या मनावर काहीच दडपण नव्हतें, ती मना चारिणी असली तर उपकाराची फड प्रत्युपकारानें करावयाची असते ही ज्ञाणीव तिला नसती."

अशा तऱ्हेने राजाचें मीन मग होतानच वेगळें अदृश्य झाला व मेलासह झाडाला जाऊन आंक्कळू लागला.

क. प. न.

शिष्याचें चानुर्य

एकदा पतञ्जलबराबर बोलत असतां बिरबल म्हणाला "काहीं धर्मेवार्दिक लोक दुसऱ्या लकावर अवतात की आपण किती दुष्कृत्यां तेंव घालून राहालों तरी ते आपल्या डोक्यांत वृळ फेंकतातच.

"अपण थोडें लक्ष ठेवले तर कोसे काय फंसावितील ते?" रावसाहानें विचारलें.

"किती पाहारा टाबला दाच्यावर तरी मोतम एक गुजमर का टाडना मीने आणि शिवा मनेमर कापड घेतल्या शिवाय म्हणत नाहीन बरबल म्हणाला.

बाहेरजाला तें खरें वाटलें नाहीं म्हणजे मनेमर कापड एक उत्तम रेणवी मग शिवा जगामसाहबांसाठी न्याची वाहीत लावायला येऊन पाहारा, कात्री चांदी कतना पाहारा पाहण्याचा मी शिपाई नेमतां

तुला परवादा चांगला शिंपी माहीत आहे का?" बावसाहानें विचारलें.

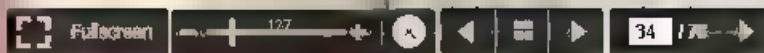
"मुला! नांवाचा एक शिंपी आहे, बावसाह' शिवायाच्या कामाल त्याचा हात धरणारा दुसरा शिंपी नाही." बिरबल म्हणाला.

"ठीक! तर मग त्याला बोलू."

बावसाह म्हणाला.

बिरबलानें त्या शिष्याला बोलवून वेगध महाबांसाठी चांदी शिवायला समितलें.

शिष्याने कापड व मनुष्याची चांदी पाहून शिवून देण्याचें धावूळ केलें, एक चांदी त्याला शिवायामाठी देण्यांत आली. तो शिवायला लागणारें सर्व सामान मुई, चागा, कात्री वगैरे घेऊन स्वांलोन शिवायला बसला. त्याच्यावर नजर

ठेकप्यासांना स्वतःचीच दारांत दाल मिमाई
 मनुष्य तळवारी घेऊन दुध करप्यात
 आले होते

शिवरात्रि तीज दिवस कास केल तरी
नाही पुढी आली नाहीं चौथ्या दिवशी
शिवरात्रा मुजरा रावाला जेठव्यामासी आला
इ म्हणाला "कावा" पुढी वगे आला
नाही, आज चौथा दिवस आहे आई
वृष रावावरी आहे "

“पुरे धन रे मुर्ती बडबड” हें आपलें
 धर बाळलें हाथ तुला’ बांदगावांचा महाल
 आहे हा ” शिरी म्हणाला

[illegible]

“ही तुझ्या आईची = म. ५ पं. ६ ५
तुला ! अरं ही माह वेगळ साहेबांची चोली !
उभीच बडबड केलीस तर हात लावावीच !”

"मी नाहीं जीव कसा लगावलोय पाहनात मी " असें स्वाह्मिनाम्नाला म्हणत मुलगा असा दूर जातकन उभा राहिला.

शिव्याका ही जवळ, व, व
जोडा काढून फेंकला मुराळी व, व
मुळाया तो उचेलुन घेऊन घरी जाई

"अहो वरुण त्वां लोकाः" इति श्रुत्वा
तत्पुत्रादीन् विलोक्य तस्यैव
शिष्याणां च हस्तं ध्यात्वा
समस्तान् हस्तान् कार्त्तुं तत्पुत्रादीन्
तत्पुत्रादीन्

श्रीमान् दिवंगत राजा १० जन २००५
शिवान् दिवा शिवान् दिवा २००५
वेगम साहेबान् दिवा २००५
खण भाणि ही सोली जगत २००५

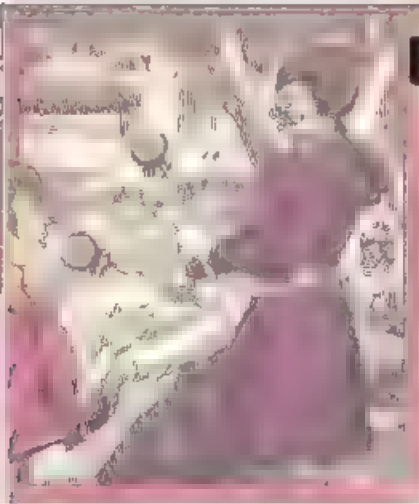
१. कामार्थी फल वाग्वाणी कर्त्री
२. दिव्यमार्गी वाक्वाच्या एक
३. साधेवा शैल्य अमता तेज
४. शरण्यांली आई अगद
५. अलिनी पाहन ल्योन
६. अर्वा अगते हा लण

ब अशा नमुन्याची नाजी नाही म्हणून
सांगितले ते खोटे. त्या परत महात्मा
गेल्पा व त्यानी बोटगाटावर राग काढून
ताबडता ती कोण बाई व कोणाची बायको
वागे भाईची चवडी काप्यास सांगितले

बादशाहानें बेगम माहेबाजी गायून
 घालण्याचा किनी प्रयत्न करून पडिला
 नेवरी बेगममाहेबाजी समजून शालग्रामाच्या
 हेतुन बादशाहानी चक्रवर्ती करविली तेव्हा
 कळले की सवी जाती वादत घट्टाभान
 आलेली बाई दुसरी कोणी नवून शिष्याचीच
 पायको होती व तो शिषी विश्वलक्ष्म्या
 गावनाच राहणारा होता

सादशहानें शेघा नवरावायकाना भरून
समार हजार कसथ्यास साविनले आणि हाच
जान्धावर सादशहानें शिध्याला वित्तारलें
“कायें ! शेवर्शी त आपल्या जातीवर

... १२७ ... ३८ ... ७६ ...

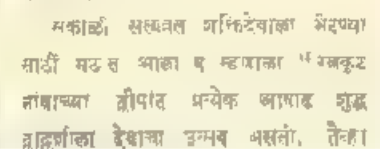
... १२७ ... ३८ ... ७६ ...

शक्तिदेवाळा मोठ्ठा आधार मिळाला.
 नुसत्या दिवशी तो पुढे मिथाला व पुष्कळ
 फट्टे संहने करून वापिल्लयदेवांत जाऊन
 एकाळा उत्तरोपहीत पर्वतावर गेला तेथील

शास्त्रद्वय जेत 'मावर्' वीं समुद्रांत वृद्धाल
 याशिवाय मृगा कष्टाभावा द्रव्य या ते निहाय
 उत्पन्न ही पान जीव मृगा ५ २ ३ ४ ५

शान्तेव १ श्री राका द्वाविणाचस्य मरानि
राहाका. तेथव रेवका च तर्भ विष्णाक

“वहा मैलावर, धरच्या बाजूच्या गांवाला मिळेल ही गांवात स्वतःच्या शेटापुरते देवायला बिलायनीच मारमार!” जस त्याला उत्तर मिळाले.

“मी स्वतः शिजवून घेईन शिजवायला जागा सामान मिळाले की पुरे!” गोपाल म्हणाला.

“काही पाहिजे नसेक ते लक्ष्मीचंद शेटजीकडे मिळेल स्वतःचा भावमात्र भरमसाट असतात’ पण काही लागले तर त्याच्याच फडे विकत घ्यावे लागते. घ्यायचे पाणी देखील त्याच्याच बिहिरीचे आणवे लागते.

आम्हाला या लाकूनी गोपालाच्या मागणारे या घ्यायचे पाणी देवाला विकतो असतेहीच वळत गोपाल एक अणाला म्हणाला एवढी ताळ्यापुस्त पाणी दिले तर त्यावर भागल साडी भुक्ता लाल

त्यावर तो मनुष्य म्हणाला ‘चल चल आला आहे गाठा पाणी मंगा-’ त्या सडे फुडारीत पाणी मिळते हसत लक्ष्मीचंदाकडे पैस मागून दिले आहेत तेथे काटे नीशा अशा पुरेसे पदवे पाणी मिळाले आहे!’ पण आपणही एकले गोपालकडून चार आणे घेऊन एक नाळ्या भरून पाणी दिले त्या माणसाचा चुक दमविण्यात तरी काही अर्थ नव्हता कारण तो रीत मैल दुकान चार आण्याला एक आणस याप्रमाणे पैस देऊन पाणी घेऊन आला होता पाणवच्या सरीरीविकाचे वर्णन एकुन गोपाल चर्चितच झाला

गोपालने त्याला एक धातू विचारला “का हा’ पाणयासाठी तुम्हाला “कदा कदा खडत करावा लागता आहे, मग सर्वेसो मिळून आपल्या गावात एक बिहीर का नाही खणून घेतली”

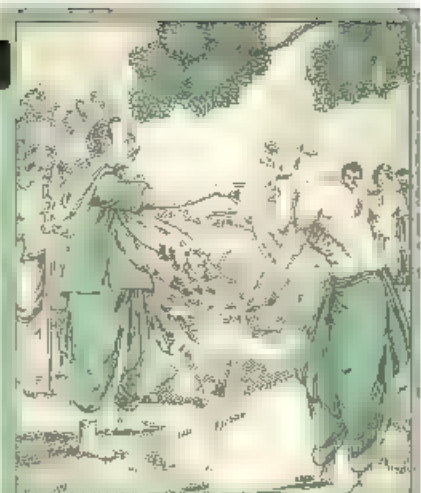
‘यहा म म पडशाच गुता आहे लक्ष्मीचंद शेटजीकडे त्या सनेक बागी भशा बिहिरी, खणायचे विचार करत म हातगात तसे लाकाल आणत तेथे या याकडून किती वणत तरी एक, दोन इ. ला पाणी मिळण इ. इ. असे वळत रा. १५ त्या लक्ष्मीचंदनच गावातली न म्होळ त्या घुण्या म्हाळ्या कूपन पाणी मळत आम्हाला ना पाणी इती म्हणून न ही नातवर विवत आहो.” पाणी “वडणारा म्हणाला

आज पाणी पडून व कंठ थोडा ओसा करून म पळत गे निघाला. तांच्यांत पाणी उरले ते पुढे पचामो पडेल म्हणून त्याने आणून गकल नाहं भूक लागली होती पण वास्तव्यात पडत जाणे आवश्यक होते गाव काही मिळण्याची आशा नव्हतीच. व लक्ष्मीचंदनच बागमोळ्या पायवाटेने चालत गेल्या गावा रुखन काणीतरी पाणी पा शी’ अने काहीत प्रसन्नयाचा भावाज गेहू पाला गोपालने पाऊल तिकडे येऊन नवळ गाळून फडालो तो, त्याला एक आवळा फलर जमिनीवर पडलेला पडत ग पाळने ये का मधवून आपल्या

तांच्यांतल पाणी त्याला पाऊल व उरलेले स्वतः पिऊन टाकले

त्याच वेळी तिकडे एक जण शिवाभी थामर घेऊन थांबत आला आणि चकित होऊन गोपालकडे फहात बिचाळ लागला- “कोण रे बाबा तू! त्या आंघळ्याला तु पाणी पावळस हे लक्ष्मीचंद शेटजींना कळले तर बिहिरीवर पाऊल टाकू देणार नाही तो. माहीत नाही वाटते तुला! पदवेच काय त्याचा राग तुझ्यावर आहे हे कळले तर आपणायच्या गांवाचा काणी मांभकरी तुला खारांत पाऊल टाकू देणार नाही.”

‘नेत्र लक्ष्मीचंदानं जगता दासबायला
मागिलतल. फाताला लक्ष्मीचंदभगवान पुका
जगां गेला त्यानं जगां दासबायलां तें
खण करुन ठेवलीं. लक्ष्मीचंदानं त्या जगां

विहिरी न खणता दुमच्याच जागी खणली व पाणी लागल राहो तहो न्याला 'मुष्ठा' फलाम्या' म्हणून सांगून मिळून जावला मागितल आणि आम्हा गावकऱ्यांना वच ठेव मागातल की ए लवोड शोधल्याला व कोणी पाणी पाविल किवा म्यायला देईल त्याला विहिरीवर पाणी भरायला परवानगी मिळणार नाही. म्हणून नव्हें तर त्याला जागच्या जागी पुरवून टाकील अर्शा भीति घालायला देखील त्याने कमी केले नाही " तेवळ्यात जालारा म्हणाला "मी लोकांना किती मागितले की मी मागितल्या जागी

लक्ष्मीचंदाने विहिरी खणत व जलो कोण बाहेर कोण पकत म बांधला झाला तेव्हापासून तेव्हा तेव्हा ही दिव्या दृष्टि दिवले आज मुद्दा म कामचीत त्या तारी पाणी लागलन पाहिजे मया कामनावाले किती मोठ पाण्याचा उतर वृष्टत समजा तरी वो कान मकु येवो म्हणून कशाचा मी पडलो आहे पा नाही इह' जतावर पाणा लागल कामाग उठून बसला होना गोपाळने पाजलल्या पाण्यामुळे त्या-या आगत वाडा तयवर आला होता

हाताच्याचक शोळण्यावळत व हाकत चककरी कल्यांतर ताच आदला नामा आहे ही गाष्ट गोपाळला कळली

"तूच की हे पाहा पासा! आईने तुला बळन बायला मला पाठविले होते व तुला शापन मी यथवर मक येवो इम दिवून तुं आलास व आज तुला रमायला घर राहो हे मेळून आईला किती वाईत वार

गोपाळ त्या म्हनाऱ्याला म्हणाला

मिनक्यात रिळाच्या शायरा घेवन राहो लोक बडबडत येत आपलेले दिमर म्हणे लक्ष्मीचंद-या विहिरीत आधीतरा पडून मया होतो मकच विहार मी टखाल गला

गोपाळ त्या म्हनाऱ्या शोळरा योच्या देहा शायर मर्बे इम झाले गोपाळ त्याला म्हणाला तितकत जगत तरी नीग हाजे पडून रहा कोडे या लक्ष्मीचंदाने तुमच्या फडन पैसे टकलत याव म्हणून या प्रानांत कड पाणीच नाही म्हणून मारे मागितले हे न पडत या पहाण, पावडी आणि गोपाल सापण इम 'आइ' येथून माली दहा जतावर पाणी आहे त्या लक्ष्मीचंदाची नंदी आज-या शाद बद्द करत दाखवा

गोपाळने मागितल ने मवांना पटले व मव भरभर जाउन आसायल्या पहारी फावडी घेऊन आल गर्भाचा हात लागल्यावर पांच मय सामान पाणी लागल रात्र पडली तेव्हा कावडे लावून डाकानी कामे केली पाणीनी पाणी बाहेर काढीत होते व गांवचे व जवळ पामच्या गांवचे लोक मागितल ने म्हने जतन म्हाली उवाडले ता गाऊ लागल.

पर्यंत पुरुषमर खेळ पाणी विहिरीत होत. गोवातल्या बायकांनी नारळ कोडले. विहिरीची पूजा केली आणि विहिरीवर पाण्याचा बापर सुरू झाला

गोपाळच्या मामाने अगस्ती आठ दहा जागा दाखवल्या. तेथे देखील विहिरी नव्हत्या. इतके पाणी लागले की लोकांनी मोटा लावून शेताची कामे सुरू केली ज्या प्रदेशात कधी हिमवळ दिवली नव्हती तेथे हिमवीधार झेतें जिवू लागली

गोपाळने राताच्या कानावर लक्ष्मीचंदा-विश्व प्रजेचे माहाणें पोचते केले. जमीन बाराने लक्ष्मीचंद-या हातचा गुला काढून घेऊन शेतकऱ्यांस शेते वाटून दिली.

गोपाळ व त्याच्या मामाचे मोडने त्या गांवचे व जवळ पामच्या गांवचे लोक गाऊ लागल.

“नाही हा बाहे! पाण्यात मोडलेला शहरा वहा अणाचा हात लागल्याशिवाय बाहेर येईल्ले वायत नाही! भुतांरधी आडे काय कळत नाही!” दुर्गा म्हणाली.

“एवढेच ना? ये माझ्याबरोबर! तुला अंबडे पाहिजे तेवढे पाणी मी काढून देई.” ती स्त्री म्हणाली तसे वास्त बळपण तिच्या अंगात अमेळते दिसत नव्हते.

त्या स्त्रीच्या कोडेवळत उतळत मुन्पने ती टोरी हातात घेतली व पोहरा भरून पाणी काढले. आश्चर्याने दुर्गा त्या मुलाकडे पाहू लागली तिला स्वतःच्या डोक्यावर

विश्राम वसेना पण मुलाच्या आईच्या तोंडावर आश्चर्य दिसत नव्हते.

ती मुलगा भोडादेण्याक दमला नाही. त्याने पोहऱ्याबागून पोहारे विहिरीतून काढते व आपल्या आईची घागर मंडू व मंडूकें भरून दिले, त्याने काढून दिले त्या पाण्याने दुर्गाचे अंतःकरण भरून येईल. पण पुन्हा घेतले.

दुर्गा परत निघण्या तेव्हा दोन त्या वाटा बदलण्यापूर्वी दुर्गाने त्या स्त्रीच्या वरवी बघवली करून घेतली ती म्हणाली. “साडेने मेळीत तर मिळत नाहीं पण पाहण्या नवऱ्याचे नांव बलमीत” असे सांगत ती घरी निघून गेली.

दुर्गाने घरी आल्यानंतरावर नवऱ्याचा घडल्ले इत खामिलते “वन्त ये रानात एक बलमीत राहतांना ती भवन त भिड गीम म्हणवितो. रानात एकदा पाझ त्याच्याशी भेट.” गीमने कुशाग्र मारावला मुन्पान केला.

तुझ्या पायां वरते त्याच्या वाटेला जाऊ नकोस! त्याने तुझी मानगुटी पिरगळून टाकली तर मी कोडे जायचे. त्या पणवला पोरान्या अंगात पवई गीत

गोड तर पाचवे अंगात ‘वृत्ती’ पळेल.

दुर्गा म्हणाली.

तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करून गीम म्हणाला- “उद्यां सकाळी तावब त्याच्या शरवी वाट! पुढचे मी पाहत राहून.”

दुर्गाने दिवशी ती बायका बरोबर घेतुन बाग तलवार वगैरे घेऊन निघाला. पणु या वलमीमाल प्रत्यक्ष भेटण्यापूर्वी विहिरीवरून त वहात पहायला तो निघाला. ‘आज चर’ बलमीमाली बायका विहिरीवर पाण्याला अल.

भीमने पोहरा विहिरीत सोडला व ती बुडाल्यावर म्हणाला “एवढासा पोहरा बाहेर काढायला वहा जण पाहिजे म्हणे.” तंन वग आढे लागला पण ती हालेच ना! हात ओट वावून, आपल्या अर्काची पराकाष्ठा करून त्याने पाहिले पण सर्व मेहनत फुकट गेली. विहिरीत पडतां पडतां वाचला, कारण बलमीमालीच्या मुलाने बटवून पुढे होऊन त्याचा हात बळन त्याला वाचविले. नंतर त्या मुलाने भरभर पाणी काढून भीमचे भडि भरून दिले.

“भातां तरी कळते का! गुपचुप घरी चल बघ!” दुर्गा नवऱ्याला म्हणाली

“वात काही तरी जादुनेच असावा, असा मला संशय आहे. त्या बळमीमाला पाहाल्याशिवाय मी नाही येणार बरत घरी.” भीष्म म्हणाला

“तुझ्या कपाळीं काय लिहिले असेल ते माझ्या हातून का बदलणार आहे! पण मी नाही येणार घरीपर.” तुर्गी म्हणाली आणि घरी निघून गेली. बळमीमाची बायको भीष्माला म्हणाली “माझ एक आर्षा तुं मुद्दां कहीं का कथा तुझ्यावर माझ्या नवऱ्याची मकर पक्षी तर त्यांत तुझें हित नाही.” पण भीष्म तिच्या पाठापाठ गंमटाय.

‘माझ मकरा सोल अ ह जिक मीमरी’ त्याला रोव एक इची कागती स्वायच. म्हणून तूं कोठें तरी लपून बस आणि त्याला पहा. समोर दिमलास तर तुला त्या जिवंत चावून खाईल.” बळमीमाची कायधा म्हणाली

तिनें भीष्माला त्याच्या उंचीतक्या उंच राजधान लपून बसावला सांगितल.

संध्याकाळच्या मुमारास दावटळ आल्या पायलें वाटले. बळमीम आपल्या मकरा वा आवाजांत आल्याबरोबर ओरडून म्हणाला “हरी भाजूत देवला आहेस का.” त्या आवाजातें सर्व घर हादरले. भीष्म बसला होता तो राजपण पण हादरला. भीष्माला तर धडकीच बसली. आयल्याहून पुष्कळच अस्ति शक्तिवान असला पाहिजे हा बळमीम या गादीचा त्याला प्रत्यय आला.

“तुझा इची तयार आहे. येऊन बस स्वायला.” त्याची बायको म्हणाली.

“होय पण बरा खोब! कोटून तरी भाणसाचा वास येतो आहे. नरमास खाऊन पुष्कळ दिवस झाले.” असे म्हणत बळमीमाजें आपल्या घराच्या बारी बाजूचें उगळ हुडकून पाहिलें.

त्याच दर निघून गेल्यावर त्याची बायको त्याच्या सोबत वा रावण्यातून येऊन त्याची माझा मकरा घेईल व खाऊन घेईल. हा फल तेव्हां मी विडवतें दिवा घेऊन राहून जायला मी खूप आहे अम मकरा तुम्हाला वा पाह्या वाच्याला तेव्हाील पुढे नकळत

“येणार बाई, कान घरात”

एक प्रकर राज कोटल्यावर भीष्माला मकरा हादर दिमला तर हल्लेच राज धातून बाहेर आला आणि जोरातें धडक लागला तो पाह अंतर गेला असेल बसेल बचक आला व त्याबरोबर ‘मनुष्याचा वास’ असा आवाज पळू लागला तो बळमीमाचाच आवाज होता, मकरा हा हल्ले ओळखला. म्हणून तो आत्मच शरानें धावू लागला.

ते केली वेळ तसाच पळत राहला. राजनीय वा अवाज व वाचटल जणूकांहीं मकराची घरीन येत होते. एक तर तो पळत होता. रात वाचक जोर पळून तो मकरच वगान पळत होता, पुष्कळ वेळ तो रात या तरी नास्त जास्त दाट

हाड लागले व मनुष्य घर्णीचें विन्ह कोटेंच दिमल नकळतें

परंतु तितक्यांत त्याला समोर छातांच धडकी बसेल असें एक भयंकर दृश्य दिसले. आतां आपलें आयुष्य संपुष्टांत आले असेच वाटलें त्याला. समोर एक महाबली दिमला त्याला रामटी जनावरांचा एक डीरा समोर टेवून तो म्यांदा खात होता आणि त्याचीं हाडे बाजूला फेंकून देत होता.

“कोण रे तू?” तुझ्या आयुष्याची डोरी ताडण्याची इच्छा कोणाच्या मनात उषजली रे.” त्या महाबलीने विचारले

“एका बलमीमाते!” भीम म्हणाला
महाबलीला ते ऐकून भयंकर राग आल्या
सारखे दिसले. म्हणाला “मी या राजाचा
मालक येथे अमनां आणली कोण आला
आहे बलमीम! येऊं दे त्याला, जिवंत
विरुजत साईन.”

तितक्यात बलमीम पण भीमूचा पाठलाग
करीत येऊन पोचला. त्याच्या दरोबर
आलेल्या बावटळीत सांपडून भीमू उडाला
आणि एका झाडावर जाऊन पडला, पण
कांदी हाती लागली म्हणून बांचला. नाही
तर मरणारच होता वर झाडाच्या पानांच्या
आड लपून तो लपक्याने दिस पाहू लागला
ते भयंकर हस पाहून भयभीत होऊन
त्याने बोटोळी मिटले पण बलमीम तर
दुसरा महाबली. त्याचे इंद्रयुद्ध त्याला
पहावे लागले.

राहाते मंतर परम्पराशी मिडले. त्याच कुठे
मारून त्यांनी परम्परांना खाली पावण्याचा
यत्न चालू ठेवला. उगडाला पिकून चढण्याची
शक्ति दाघाच्या अंगात होती. ज्ञानेपर्यंत
दोघांचे हुंहु चालू होते परम्परांचे बळ
दाखवण्यासाठी एकाच आघायात उड्या
केल्याबरोबर दुसऱ्याने पण केले आघा
दगाआड अदृश्य झाले. अकालानेच शत्रूच
त्यांचे युद्ध चालू होते. बराच वेळ दोघांपैकी
कोणीच खांद्या आल्या नाही, तेव्हा भीमू
हळूच झाडावरून उतरून पागे पडून गला.
तेव्हापासून त्याने स्वयं च्या शक्तीच्या
बलात कायचें मारून दिले. दोघांचा
झाली तरी त्या महा काय राक्षसांचे हुंहु
युद्ध चालूच होते. दग गडगटत तसा त्याचा
आवाज पंकू येत होता

उत्तरकांड

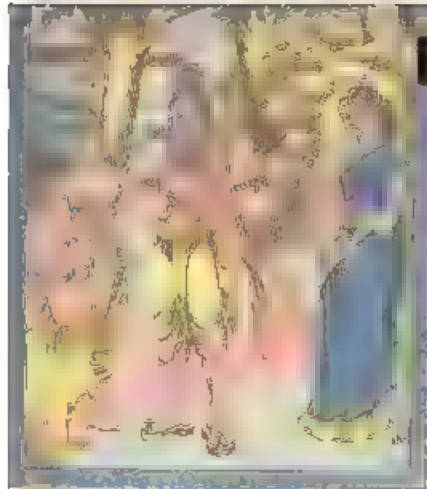
त्याच्या आत्म्यात एक अदृश्यवीर
उमटला. त्याने रडतरडत मीतेला
दग काप केला व लगेच ताड फिरवून जावेत
तुझी वधवती

याचे स्त्रीत्व व ती नीरव होती
त्याने मनाला अचरित्याच किती यत्न केला
खेचू वधवती त्याची जे विगडत वी,
तीनी स्वतःच दग लावून वधवती कडे हुंहु
दिली. त्याने जे जे यत्न केले तेव्हा माघार
मागली कधीच नव्हती.

वधवती व ती मुनिकावली. तिने हिचे
व त्या परत वाळवीक मुनिकाडे गेल्या आणि
हीच मतिर। रागा किनाऱ्यावर एक

ली रडत आहे, कां कोणास शक्य! तिचा
कोणी नातेवाईक बसटपास दिसत नाही.
आपण येऊन एकदां त्या असहाय वीला
पहावे.

वाळवीक अग्नि ते ऐकून आपल्या काही
शिष्यांसह सीता हाती नेथे आले. त्यांनी
तिला ओळखून विचारले “दशरथाच्या
मुनिकाडेचे मी स्वागत करतां. तू येथे का
व कशी काय आलीस हे मला दिव्य ज्ञानाने
कळले, मी असेपर्यंत तुला कोणतेहि मय
नाही. माझा आश्रम जवळून आहे, तेथे
तपस्विनी आहेत. त्या तुझी सर्व प्रकारे
मेकां दशथा करतील. तू काळजी करू

नकास आश्रमांत सूनू स्वतःच पात राहतस तशी रहा ।

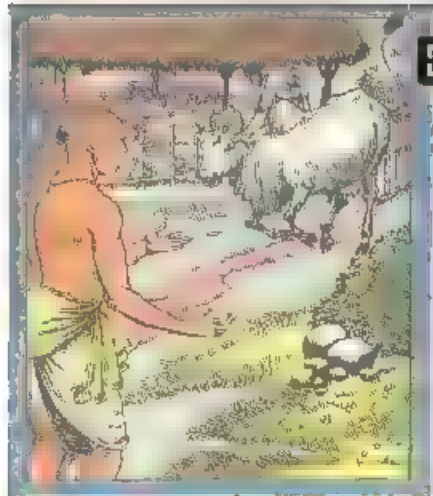
मीतनं त्यांना नमस्कार केला व त्यांच्या रात्र आश्रमांत गेली. वाट कि मुनींना तिला मुनिपतींच्या स्वाधीन करून सर्व प्रकारें तिची काय वाढण्यास आनिवले अथा-येच्या बाटेवर मुमत्रला लक्षणा माला "सीताचा परित्याग करीत अस- ताना दादाला किती वईट वाटले हे तुम्ही म्थन पाहिलेच आहे. आता नरपराध मीनस नेच राहून करावे लागतील ते देखील पाहणें नशिबी आले आहे ।

ग व म्हणाला "लक्षणा
मी मुखाचा वाटा फार कमी
मुनींना प्रथमच भविष्य वर्तविले
की रामाच्या आपल्या आसराचा
राहून करावा लागेल. त्याच्या
म्हण्य आहे. ते मी तुला सांगता, पण
ने भरत किंवा शत्रुघ्न यांच्यापैकी कुण
गंगू नकोस." अम सांगून त्यानें ती गोष्ट
सांगितली. म्हणाला—"एकदा दुशरथ राजा
मुनींच्या आश्रमांत गेला होता
आत्रि मुनीने चिंजीव दुर्वासा अपि अले
हाते. मुनींचे स्वागत स्वीकारून दनर
राजांने विचारले "मुनिवर्ये! आपण
मुलाचे भविष्य सांगवें. रामाच्या व
मुलांना आपण किती आहे? त्यांना
काय व त्यांना किती
त्याचे उत्तर म्हणून मुनींनी
मि गोष्ट सांगितली. म्हणाले
सुराच्या युद्धात राक्षसाचा पराभव झाले
तेव्हा ते भृगु मुनींच्या आश्रमांत आले व
भृगु मुनींच्या पत्नीवचल त्यांनी अथम राक्ष
अशी विनंति केली. तिनें ती विनंति
केली व त्यांना अभयदान दिले. ते
विष्णूला राग झाला. त्यानें सुदर्शन चक्राने

भृगु मुनींना त्याचा
आला व त्यांनीं विष्णूला ण प दिला
की पृथ्वीवर दुशा जन्म होईल व दुशा पत्नी
महन करावा लागेल त्या शापाचे
म्हणून विष्णूला दशरथ पुत्र राम या
जन्म घेऊन पत्नीविरह सहन करावा
वाट आहे. तो अकरा हजार वर्षे राज्य
करून वनंका अश्वमेध यज्ञ करून ब्रह्मलोकां
गईल. त्याला दोन मुलें होतील. पण
त्या जन्म अथा-येळा हाणार नाही राम
राज्याभिषेक करील." दुर्वासा मुनींनीं
अशीं गोष्ट सांगितली

हा काळ-या सुमारास लक्ष्मण व सुमंत्र
गोमती तीरावर घेऊन पाचले. ती गज त्यांना
तेथेंच काटांनी लागली दुसऱ्या दिवशी
दोवे अथा-येळा मिघाले तेव्हा रामाला
जाऊन काय सांगावयाचें याच विचारांत
लक्ष्मण गर्क होता.
अथ अयो येळा पोचला. रामाच्या महाला-
समोर लक्ष्मण उतरला. आत्रि राजा त्यानें
रामाला नमस्कार केला व म्हणाला—"महा-
राज, आपल्या आश्रमामाणें सीतेला गंगा-
काठी वात्सलिक मुनींच्या आश्रमाजवळ शी
माहून आलां, तशी काळजी करण्याचें

कारण नाही तेथे इति तेथे भय, जेथे उन्नति तेथे पतन, जेथे संभोग, तेथे विवोग हा या जगाचा नियम आहे. जो निरर्थक कलंक आपल्यावर लागला आहे तो कवकप्रण आधोआप घुसून निघऊ.”

‘लक्ष्मणा! तू माझ्या आजचे पाकन केलेस याचद्वारे माझ्या मनाचे स्वाभामन झाले आहे. आता दुःख करण्यासारखे काय उरले आहे!’ राम म्हणाला.

चार दिवस उलटून गेले होते रामाचे लक्ष पजेची गान्धाणी ऐकण्याकडे नव्हते. ती चुकून होती. ती गोष्ट समजून रामाने

लक्ष्मणा! तू माझ्या आजचे पाकन केलेस

“पूर्व तू माझ्या वयात राखलीस मने. येजे गेलास म्हणून ते त्यावरि गेले. पान केलेस. दान करेल्या गाईपैसा एक गाव घुसून महाराजांच्या गाईत निमळी राजाळा ती गोष्ट कळली नाही. तेव्हा ती गोष्ट जेजुनी पण ब्रह्मणला नव्हत की ते मज कनेसल येव ताली. या ब्रह्मणला दान म्हणून मज मिळाले होती त्याने मज एक नान दिले राते. त्याने आपल्या गाईचा आठवून गेल त्या नाचनच हाक मारली गाईने पण आपल्या जुन्या मालकाक ओळखले. बावे तीवून ती त्याच्या पायावर निघाली. ते पाहून तिच्या दुसऱ्या मालकान त्या ब्राह्मणाक ओळखून विचारले ‘काय निघालास येऊन माझ्या गाईला?’ मला ही तू राजाकडून दान मिळालेली साय आहे.”

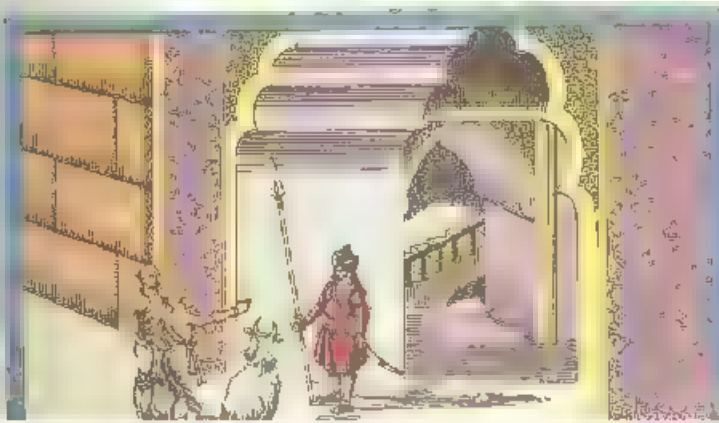
त्यावर ती म्हणाला “तुम्हाला राजा मज दान द्या दान केलेली साय आहे.”

बावे तू महाराजांकडे गेल पण मेट झाली नाही. बाहेर त्यांना वने दिवस वाट पहात उभे राहावे लागले. शेवटी त्यांनी तू राजाकडे खरटा होऊन

जसा थाप दिला. त्याका कोठे तरी झाडाच्या पोकळीत काणाची तुजर पडणार नाही वशा जागी रहवे लागेल, असा देखील शाप होता. तू राजाने त्याचा थाप तुझी बावी अशी विनंति केली तेव्हा ते म्हणाले— “चक्र वंशात वालुदेवाचा जन्म होईल व तो त्याला थाप मुक्त करील.”

न्यानंतर तू महाराजात आपल्या वसु नावाच्या मुलाचा राज्याभिषेक करून वशिष्ठ मुनीजवळ पारंगित्य करावे अशी शरकारची आज्ञा मुलांना जेव्हा यास ठीक करून देवली त्या जागी आझानी मार

सावली पडेक व फुलांचा नंदनी वागला बास दखलेल बासाठी फुलाडे लावली. राजाने तू महाराजांची गोष्ट समजून मिमि महाराजांची गोष्ट सांगितली. म्हणाला “मिमि हेव्याक महाराजाचा बारावा मुलगा त्याने वैजयंत नांवाचे एक नगर वसवले त्याने आपल्या वडिलांच्या मनाचे समाधान केले म्हणून एक यज्ञ करण्याचे ठरवून वशिष्ठ मुनीजवळ पारंगित्य करावे अशी विनंति केली. परंतु दखला त्यापूर्वीच पारंगित्य करण्याचे वचन तिच्याचे लागून ते निघून गेले. वाताना ते म्हणाले का

ईद्राचा यज्ञ पुरा झाल्यानंतर यज्ञ करण्यास भी येत आहे. विभीषे गीतय मुनीकडून यज्ञ पुरा करविका.

ईद्राचा यज्ञ पुरा झाल्यावर वशिष्ठ मुनि झाले तेव्हा यज्ञ पुरा झाल्याचे ऐकून त्यांना राज झाला. ते राजाच्या भेटीस गेले. त्या वेळी राजा झोपलेला होता. बराच वेळ राह पाहिली तरी राजा न आलेला पाहून राजा आपला अवमान करण्यासाठीच मुद्रास येत नसावा असे वशिष्ठ मुनींना वाटले व त्यांनी त्याला शाप दिला—“राजा ! तू मला बोळा व नंतर दुष्टाचा कडून यज्ञ पुरा करवून

Fullscreen 127 64 / 75

वेतला आहेस तेव्हा तुझे शरीर नष्ट होईल व तू विदेह देशीक.”

नंतर राजाची झोप मोडली वशिष्ठ मुनींनी शाप दिल्याची गोष्ट त्याला कळली. “मी आपला होतो तेव्हा तुम्ही मला हा शाप दिला आहे. म्हणून तुमचे शरीर देशीक नष्ट होईल व तुम्ही देशीक विदेह जाऊ !” वशिष्ठ मुनींना जसा त्याने शाप दिला.

अशा तऱ्हेने परस्पराना शाप देऊन वशिष्ठ व विंन राजा दोघे विदेह झाले. नंतर बोरोद वायुमनें जपले वहील प्रत्यक्ष यांच्याकडे गेले आणि म्हणजे—“बाबा ! निमीच्या शापामुळे मी विदेह झालो आहे. देह नसल्यामुळे मला पार कष्ट सहन करावा लागत आहे. म्हणून मला दुसरे शरीर देण्याची कृपा करावी !”

अश्वदेवाने वशिष्ठ मुनींना मित्र व वरून यांच्या तेजाने नवीन शरीर घालून काढ्यास सूचना केली अशा तऱ्हेने वशिष्ठ मुनि दुसरा देह पारण करून ईश्वराकडे येऊन पुरोहित म्हणून जन्मले.

इकडे निमीच्या देहाचे रक्षण मुनींनी केले. तो विदेह झाला होता तरी त्याचा जीव त्याच्या झोळ्यात ठरला होता. त्यांनी

निमीचा देह ज्ञान राखून पुढील काळात तेव्हा सावित्र एक मुलगा जन्मला. त्याला पुढे मिथि हे नांव पडले. त्याच्या नावावरूनच मिथिला नगर झाले. त्याचे नांव नरक असे पण झाले.

राजाले संघितलेली ती कथा ऐकून कल्पाने विचारले—“दादा ! इतिव.वंशात निमीचा जन्म झाला होता तरी त्याने वशिष्ठावरूनचा थोर कमीचा जावर करून मन शांति का नाही राखली !”

“शाग व्याख्यास मनुष्य मानसिक शांति पाळून वसतोच. अशा परिस्थितीत स्वतःला सावरून वरणारा पकटा यवातीच झाला.” असे सांगून रामाने व्यानीची कथा लक्ष्मणाला सांगितली. म्हणाला—

“यवाति हा नहुष राजाचा मुलगा. त्याला दोन राण्या होत्या. त्यापैकी एक श्वपर्ण राजाची मुलगी शर्मिष्ठा होती व दुसरी शृकाचाच याची मुलगी होती. यवातीचे प्रेम शर्मिष्ठेवर जास्त होते. देवदावीचा मुलगा यदु वाच्यपैक्षा शर्मिष्ठेचा मुलगा पुरु हा राजाचा जास्त लाडका होता.

म्हरे बोळावयाचे म्हणजे पुरु हा तसाच मुला पण होता. पण राजाचे प्रेम पुरुवर

जास्त आहे ही गोष्ट वदय पसंत नव्हती. त्याने आपली आई देवयानी हिच्याकडे वापाविरुद्ध तक्रार केली. म्हणाला—“आई, तू म्हणतेस की तू पुरु मुलाचाचानी मुलगी! पण पहा, तुम्ही व माझी दान पदापदी त्याची दोन आहे. त्यापैक्षा अग्नि प्रपेय करून स्वतःचा अन्न करून पण जास्त खेयकर आहे. तुला हे सर्व सहन होत असेल तर माझी ना माझी. पण मला नाही हे सहन होत.”

मुलाचे ते दुःख देवयानीला असह्य झाले व तिने शृकाचाचकडे तक्रार केली. “असले

बांबोवा

Fullscreen

127

66 / 75

जिणें विपशापक्षां चति प्रवेश करुन जेणें मळा वास्त आबडेक." सुलीचा ती केविल-वाणी स्थिति गुकाचार्यांना गाहवली नाही व त्यांना राग आला. त्यांनी ययातीला क्षाप दिला की त्याला तत्काळ वार्धक्य घेईक. सुलीची समजूत घालून गुकाचार्य आबल्या परीं निघून गेले. गुकाचार्यांचा शपथ ययातीनें सहन केला.

यदूला घोळावून तो म्हणाला—"बाळ ! अजून आयुष्याच्या उमेदी पुन्हा झाल्या नाहीत. म्हणून तुं काही काळ आपलें यौवन देऊन माझे वार्धक्य घेतलेस तर मी तितका काळ मुलांनं राहून आपलें वार्धक्य परत घेईन व तुझे यौवन तुला परत देईन."

"तुमच्या पैत्तरीला तर पुरू जेवायला नसतो व आतां वार्धक्य मी कां घ्यावें. त्याला तें घ्यायला सांगारें." यदूनें उत्तर दिलें.

तेव्हां ययातीनें पुरूला सोलावून तेंच सांगितलें. पुरू आपल्या बापायें वार्धक्य घेऊन त्याच्याबद्दल आपलें यौवन घायला तयार झाला. ययातीनें त्याप्रमाणें आपलें वार्धक्य त्याला दिलें व याचें यौवन घेऊन सहन वर्ष मुलांनं आयुष्य घालविलें. त्यानें सहच यज्ञ केले आणि त्यानंतर त्यानें आपलें वार्धक्य पुरूकडून परत घेऊन त्याचें यौवन त्याला परत दिलें. त्यानें त्यालाच आपला युवराज म्हणून नेमून त्याचा राज्याभिषेक केला. देवयानीचा मुलगा त्याचा वारस होण्यास अशोक आहे असें देखील ययातीनें जाहीर केलें.

ययातीनें वानप्रस्थांशांत प्रवेश केल्यावर पुरूनें प्रतिष्ठान येथें आपली राजधानी नेली.

ययातीची कथा संपली तेव्हां वजाड-ध्यानी वेळ झाली होती. पुर्वेकडे अरुणोदय आला होता.

विधिविहित

सौवीर देवात धात नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. त्याच्या बायकोचें नांव धात्री असें होतें. त्यांना एकुलती एक मुलगी होती. तिचें नांव युशीला असें होतें. सुलगी मोठी झाल्यावर अर्धवस्थितीना तिच्या लक्षाची काळजी वाटू लागली. राजाला वाटे की आपल्या भाच्याजी सुलीचें लग्न करून द्यावें व राणीला वाटे की तिच्या भावाच्या मुलाची कळव द्यावें. परंतु त्या विषयावर दोघांचे परस्परांशीं वाळणें कधीच झाले नाही व प्रत्येकानें तुमच्याला वट्टे न देतो आम्हाच्या मताप्रमाणें तोरानें यज्ञ करूक, केला.

राजाने आपल्या भाच्याकडे विरोध पाठविला. एका ताचीं सुसुद्धांवर लख-वखणांचें पण त्यानें टरविलें. परंतु राजाला

ती गोष्ट कळली. म्हणून तिनें हेमवीर आपल्या भाच्याकडे निरोध पाठविला व त्याला राजाला न कळेल अशा तऱ्हेनें तो आल्यावर तिनें त्याला अंतःपुरांत एका जागी लपवून ठेवले.

त्याच दिवशीं ब्रह्मा, विष्णु व महेश सौवीर राजधानीच्या वरून आकाश मार्गानें जात होत. तिचे अन्तर्भाषी व सर्वज्ञ होते. सौवीरचा राजा व राजी दोघांचें तें नाटक पाहून त्यांना थोडें आश्चर्य वाटले. विष्णु व शंकर दोघांनीं ब्रह्मदेवाला विचारले-

"दोघांपैकीं कोणाशीं मुर्झालेचें लग्न होणार ?"

ब्रह्मदेव लक्षाचीं अक्षरांत बांधला. म्हणून दोघांनीं त्यालाच तो प्रश्न विचारला होता.

ब्रह्मदेव म्हणाला "या दोघांपैकीं एकाशीं देखील मुर्झालेचें लग्न होऊन नाही. नंतर

शंकरानें विवि लिखित पोटो बरून दासविष्णूचें खरवून विष्णूच्या माळानें एक युक्ति घोजली आणि विष्णूला म्हणाला -

“तू गरुडाक सांगून त्या लंगड्या भिकाऱ्याला सात समुद्रापलीकडे भोंवता कर पाहुंया त्या ब्रह्मदेवाचें म्हणणें कमें खरें होतें तें.” शंकर म्हणाला, विष्णू त्या गोष्टीस कळू शाला व त्यानें गरुडाक हाक मारून त्या लंगड्याला सात समुद्रापलीकडे पावसायक सांगितलें, गरुडानें धन्याच्या आज्ञेचें पालन केलें.

तिचडे सौवीर नगरीं मुशिलेच्या तळाच्या मुहूर्तमकळ भेज पावला होता. राणीनें आपल्या मुलीला लपवून ठेवायचें ठरविनें, संपाकधरांत पुष्कळजा मोठमोठ्या शेपलेवजा करंख्या होत्या. त्यांतल्या एका रिकम्या करंडींत तिनें सुदिलेल्ल नक्षविलें. तिच्या हातांत वरमाळा देऊन म्हणाली - “वाळ! याचे झांकण जो काणी उचलील त्याला टी वरमाळा पाल.”

मुशिलानें आईच्या इच्छेप्रमाणें आई सगिल तसें करपाचें ठरविलें. राणीनें ती करंडी टीक मुहूर्तावर आपल्या माशाच्या घरी पायविण्याचें ठरविलें.

तिचडे विचारा लंगडा भिकारी त्या पण आपल्यावारच भाडे, म्हणून त्यानें निजेंच चेटांत सुकेंचें कामावीस होऊन हिंडूं लागला. त्या भिकाऱ्याचा कप दोप! पण त्याच्या नशिबी कड सहन करणें आलें होतें. तो देवाचा भोंवा करूं लागला. त्यानें राम नामाचा जप सुरू केला आणि देवाजवळ गांवाणें करूं लागला कीं देवा! मी काय पाप केले! मला असा उपाशी कां मारीत का पाहूं लागला. त्याला सौवीरच्या राज-बाब्यांतल्या पाकळालेंत मोठमोठ्या करंड्या केला कीं आपल्या आजनें गरुडानें त्या भिकाऱ्याला सात समुद्रापलीकडे घोंचतें केलें, जखण्डे उडाला. त्यानें ती करंडी भिकारी तेव्हां त्याच्या उदर निर्वाहाची जवाबदारी लढमळत पडला होता तेथें नेऊन ठेवली.

थित करून मोठानें रावपानांच्या गरीत फिरणाऱ्या भिकाऱ्याकडे मोट दाखवून म्हणाला - “त्याच्याशीं लज होईल!”

शंकराला व विष्णूला तें उत्तर ऐकून अर्थांतच आक्षेप वाटलें. शंकरानें विष्णूला विचारलें - “हें वरोबर नाही तुचा! यांत बदल होणें शक्य नाहीं का?”

“कां शक्य नाहीं! ब्रह्मदेवा तूंच अशक्य कामें शक्य करूं शकतास.” विष्णू म्हणाला.

“मी लिहून ठेवले आहे तें शक्यतेच्याची दक्षि कोणाच्या अर्थांत नाहीं” ब्रह्मदेव म्हणाला.

